

Tussen kunst en koningsdrama

In Dossier Willem Mengelberg. De geschiedenis van een zuiveringszaak probeert Frederik Heemskerk antwoord te geven op cruciale vragen rond de niet van dramatiek verstoken 'zaak-Mengelberg'. 'Het is me niet meegevallen wat hij allemaal heeft gedaan.'

interview: Pauline Micheels

'Wat er direct in me opkomt als ik aan Willem Mengelberg denk? Aan een gevallen volksheld en aan een groot musicus die nog altijd het aanhoren waard is. Een mengsel tussen kunst en koningsdrama.'

Aan het woord is Frederik Heemskerk, strafrechter in ruste én liefhebber van uitvoeringen onder Mengelberg. Daarnaast is hij ook voorzitter van de Willem Mengelberg Society, een stichting die een website beheert met een omvangrijk beeld- en geluidsarchief. Als schooljongen al kocht hij van het geld van zijn krantenwijk lp's van Mengelberg. Hij vindt ze niet uit de tijd, zegt hij, hij is een nostalgist. 'De bulk is opgenomen in de oorlog en dat is alleszins de moeite waard. De oudere dirigeerstijl overheerst niet hinderlijk, in sommige opzichten is het ook wel vertederend. Mengelberg was een perfectionist. Elke uitvoering was een belevenis, spannend en enerverend. Al met al is de zeggingskracht nog steeds de factor die zich opdringt.'

NOBLESSE OBLIGE

Frederik Heemskerk (1939) groeide op in Amsterdam. Zijn moeder, een groot Mengelberg-bewonderaarster, was na de oorlog heel

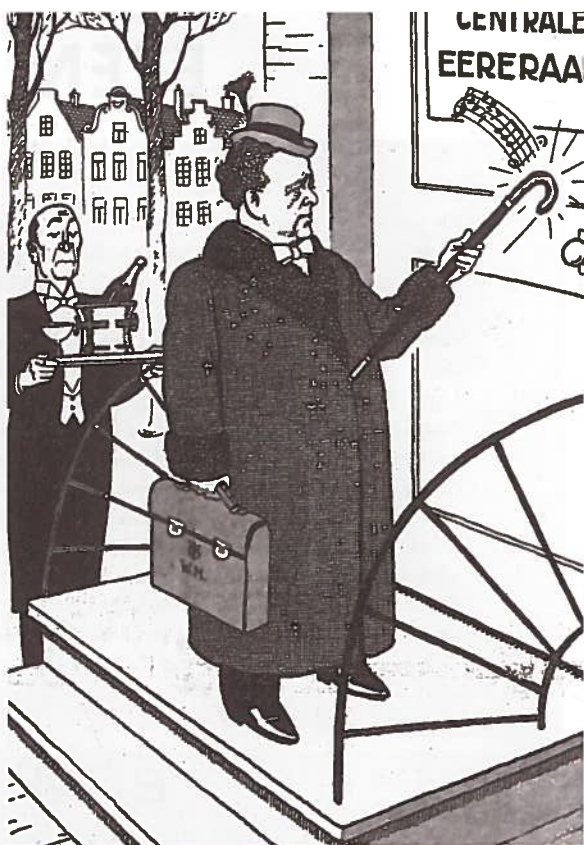
eenzijdig vóór Mengelberg, die naar haar mening buitensporig zwaar gestraft was. De kwestie Mengelberg – het ging hier om een razend populaire dirigent die in de oorlog diep gevallen was – leefde in die jaren sterk. Heemskerk: 'Er zit een lijdensgeschiedenis aan die man vast. Met dien verstande dat hij niet onschuldig was. Maar dat maakt de lijdensgeschiedenis er niet minder om.' Twee zaken waren het. Allereerst van de Eereraad voor de Muziek, die hem in juli 1945 levenslang verbod 'de dirigeerstaf ooit weer in Nederland op te heffen'. En later in 1947 een beroepszaak van de Centrale Eereraad, die de kern vormt van Heemskerks onderzoek. Aan de kunstzuivering en de ereraden (een soort tuchtcolleges) van 1945 besteedt Heemskerk betrekkelijk weinig aandacht. Hem is het vooral te doen om de behandeling van de beroepszaak door de rechters van de Centrale Eereraad en de wijze waarop Mengelbergs advocaat, mr. J.A.J. Bottenheim, de verdediging heeft aangepakt. 'Is Mengelberg slechter behandeld dan anderen?', vraagt Heemskerk zich af. 'Alle ogen waren op hem gericht. Hij had als het ware een voorbeeldfunctie en daardoor is hij extra zwaar gestraft, noblesse oblige. De vraag was of er ook sprake was van opzet of van schuld. Mengelberg is veroordeeld op grond van de schuldvariant. En zes jaar is daarvoor te fors.' Heemskerk: 'Als ik dit aan ervaren vakgenoten vertel, dan zullen die waarschijnlijk

'Mengelberg had een voorbeeldfunctie en daardoor is hij extra zwaar gestraft'

allemaal zeggen dat die zes jaar niet zomaar tot stand gekomen is. Maar dat ze toen in de raadskamer tegen elkaar hebben gezegd: Hoe oud is hij nu? 76? Nou, dan is de kans groot dat we hem na zes jaar, dus in juli 1951, niet meer terugzien.'

FOUT OF NIET

'Of ik vind dat Mengelberg fout was? Dan moet je kijken naar de betekenis van dat woord direct na de oorlog. Ja, hij was wel pro-Duits, en zijn vrouw waarschijnlijk nazi-gezind, en hij was passief lid van een "fout" gezelschap als de Nederlandsche Kultuurraad. Toch kun je hem niet fout noemen in de zin dat hij een NSB'er geweest is, want dat was hij helemaal niet. Kunst en politiek moest je gescheiden houden, zei hij altijd. Mengelberg wás muziek, zonder muziek was hij niets. Maar hij heeft wel een aantal zwaarwegend foute dingen gedaan. Overigens hadden z'n intimi nooit iets anders van hem verwacht. Ik blijf het een raadsel vinden waarom hij nooit zijn lessen heeft getrokken uit het demonische karakter van de nazi's.' 'Het onderzoek in het dossier van de Centrale Ereraad heeft mijn Mengelbergbeeld wel veranderd. Ik heb een soort volledigheid kunnen bereiken, er zijn nieuwe aspecten. Ik heb wel geprobeerd te voorkomen dat het alleen maar een juridisch boek zou worden. De man zelf moest ook belicht worden. Het is me niet meegevallen wat hij allemaal heeft gedaan. Het zwaartepunt van zijn foute gedragingen ligt mijns inziens bij al die buitenlandse tournees die hij in de oorlog gemaakt heeft, kriskras door bezet Europa. Hij heeft zich niet gerealiseerd dat hij met zijn handelen het regime steunde. Daarom is hij ook veroordeeld door schuld. Maar de straf daarvoor had drie of vier jaar moeten zijn en niet zes.' Toch is Mengelberg ook nu nog voor Heemskerk een raadselachtige figuur. 'Waar kwam dat gedrag van hem vandaan, hoe heeft hij tot zijn daden kunnen komen? Het blijft een raadsel. Ik denk dat hij zelf de portee van zijn daden totaal niet heeft begrepen.'

Spotprent door L.J. Jordaan in de Groene Amsterdammer van 8 februari 1947: 'De klop op de deur'.

DE ZAAK MENGELBERG

Willem Mengelberg (1871-1951), in 1895 benoemd tot chef-dirigent van het Concertgebouworkest, leidde het orkest een halve eeuw met strakke hand en bracht het internationale faam. Tijdens de bezetting viel de pro-Duitse en apolitieke Mengelberg van zijn troon. Twee maanden na de bevrijding legde de Ereraad voor de Muziek hem een levenslang dirigeerverbod in Nederland op, waarna de Centrale Ereraad hem in een beroepszaak in oktober 1947 tot een verbod van zes jaar veroordeelde. Frederik Heemskerk (oud-advocaat, officier van justitie en raadsheer van het Haagse Gerechtshof) betoogt in *Dossier Willem Mengelberg* onder meer dat Mengelbergs straf naar zijn mening te hoog is uitgevallen. Het boek is verkrijgbaar via de boekhandel of via www.uitgeverijboom.nl.